


BENEDEK GÁBOR

Hatalmának a magyar közigazgatásban

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by  CORE

provided by ELTE Digital Institut

Amikor 1848 áprilisában a felelős kormány megalakult, a vezető posztokon számos új tisztség jött létre, miközben a minisztériumok apparátusa megörökölte az előző korszak dikasztériumainak szervezetét és személyzetét. A rendezés során szükségessé vált az alkalmazottak díjazásának megállapítása is. Az 1848:3. tc. 38. § szerint a minisztériumi fizetésekről királyi helytartói jogkörben a nádornak kellett határoznia. A szükséges előterjesztést a minisztertanács április 17-i ülésén fogadták el. A miniszterelnök javadalmazását évi 20 000 pengő forintban állapították meg, amihez reprezentációs költségként az országgyűlés idején havi 2000 ft asztalpénz járult. A Bécsben működő király személye körüli miniszternek 16 000, a többi miniszternek 12 000, az államtitkároknak pedig 6 000 forintos fizetést irányoztak elő. Leszögezték, hogy a minisztereket és az államtitkárokat a fizetésen kívül egyéb járandóság (szállás, szállásbér, napidíj, utazási költség) nem illeti. A politikai tisztségeken kívül döntöttek az egyéb tisztviselők illetményéről. A minisztériumi osztályok élén álló első tanácsosok (osztályigazgatók, osztályfőnökök) díjazását a dikasztériumoknál rendszeresített 2500-ról 3500 forintra emelték, bár a későbbiekben a kisebb jelentőségű osztályok vezetését 3000 forintos fizetéssel igazgató tanácsosokra bízták. A többi tanácsos és a beosztott tisztviselők esetében 20-25%-os emelést irányoztak elő, így az osztálytanácsosok 2500, a titkárok 1200, a fogalmazók 800, a fogalmazógyakornokok pedig 500 forintot kaptak. A segédhivatalok személyzetének meghatározását a miniszterek jogkörébe utalták, míg a számvevőségek rendezését későbbre halasztották. Az 1848:3. tc. 25 §-nak megfelelően általánosságban kimondták, hogy a feloszlott kormányzások hivatalnokai a korábbi fizetésüket megtartják, s amennyiben munkájukra valamely minisztérium igényt tart, kötelesek tovább szolgálni. Alkalmazásukra azután differenciáltan került sor: egy erről végzett vizsgálat szerint a magasabb posztokon 1848/49 folyamán mintegy 30%-ra

tehető az átvettek aránya, a kishivatalnokok viszont majdnem teljességgel közülük kerültek ki.

A fizetési rendszerrel foglalkozott a Szemere-kormány is. Az 1849. május 14-i határozat valamennyi minisztérium számára a beosztási kategóriák és fizetések egységes rendjét írta elő, rendezte továbbá a számvevőségek, pénztárak és segédhivatalok személyzetének illetményeit. A fogalmazói karban a járandóságok összege az előző évhez képest nem változott, az alsóbb tisztviselők számára viszont némi javulást hozott, hogy a legkisebb fizetést 400 forintban szabták meg. Az előmenetel biztosítására kategóriánként 2-3 fizetési fokozatot rendszeresítettek, s kimondták, hogy az előléptetésnél, melyet csak megüresedésnél lehetett engedélyezni, a szolgálati időn kívül a képességet is figyelembe kell venni.¹

A megyei fizetésekről szólva mindenekelőtt utalni kell arra, hogy a nobile officium intézménye, vagyis az ingyenes vagy jelképes díjazásért ellátott hivatalvállalás már Mária Terézia idején megszűnt. Az 1770-es évek elején megállapított – s akkoriban viszonylag magas – illetmények ugyanakkor háromnegyed évszázadon keresztül alig változtak, vagyis az idők folyamán jócskán vesztek értékükből és alaposan elmaradtak a központi hivatalok szintjétől. A megyei fizetéseket a királyi alkalmazottakétól eltérően nem a kamara folyósította, hanem helyi forrásból fedezték, így az egyes törvényhatóságok teherbíró-képességétől függően az azonos tisztségekkel járó díjazás megyénként változott. Magasan kiugrott a mezőnyből a főispán járandósága (1500 ft), aki ráadásul gyakran nem is tartózkodott a megyéjében. Az alispán már csak 600-800 forintot keresett, a főjegyző 500-600 forintos fizetést húzott, s két további tisztségviselő, a főadószedő és a főorvos számíthatott még 400-500 forintra. A legtöbb tisztség, a másodalispántól a mérnökig a 200-400 forintos sávba esett, beosztottjaik 150-200 forintot kaptak, míg az esküdteknek és az írnokoknak 100-150 forinttal kellett beérniük.²

A megyei fizetések rendezése a szabadságharc idején sokáig húzódott, s csak 1849. május 12-én adták ki azt a belügyminiszteri rendelet, amely a törvényhatóságok közti eltéréseket felszámolva minden megyére azonos illetmény-táblát írt elő. Az emelés mértéke meghaladta a minisztériumokét, vagy-

¹ F. Kiss Erzsébet (szerk.): *Az 1848–49. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*. Budapest 1989, 26-27., 68–70. Vö. még Uő: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Budapest 1987, 47. 152–159.

² Palugyai Imre: *Megye-rendszer hajdan és most*. 4 kötet. Pest, 1844–1848. mellékletek.

is csökkent a megyei járandóságok lemaradása. A főispánok javadalmazása 2000, az alispánoké 1200 ezüstforintra növekedett, így elérte a minisztériumok tanácsosainak, illetve titkárainak fizetését. A további vezető tisztségek illetményét egységesítették (főjegyző, főügyész, főpénztáros, főmérnök 700, főszolgabíró, számvevő, főorvos 600 forint), beosztottjaik 400, az alszolgabírók és a levéltárosok pedig 500 forintot kaptak. A segédszemélyzet fizetését 200-300 forintra emelték, az írnokok díjazása viszont csak keveset változott (160 forint). A szolgák s a velük egy kategóriába tartozó egyéb alkalmazottak járandóságainak meghatározását a törvényhatóságok hatáskörébe utalták.³

A szabadságharc bukása után a közigazgatás gyökeres átalakítására került sor. Előbb a pénzügyi apparátust szervezték egységes hierarchiába, majd a politikai igazgatás és az igazságszolgáltatás többszöri átszervezése következett, s a korábbi területi különbségeket felszámolva az egész birodalomban azonos fizetésrendszert vezettek be.⁴ Az átfogó státuszrendezés különösen a helyi tisztviselők életviszonyaiban hozott jelentős javulást: a járási személyzet illetményét az 1849-es szint másfél-kétszeresére emelték, a megyék vezetői, a főnők és az első biztos helytartótanácsi rangot és fizetést kaptak stb. A helyi szerveket országfejedelmi hatósággá nyilvánították, személyzetükre kiterjesztették az állami tisztviselők jogosítványait (kinevezés, élethossziglani szolgálat, nyugdíj, végkielégítés).

A változások markáns megjelenési formája volt a 12 napidíjosztályos illetménytábla széleskörű elterjedése. Maga a napidíjosztályok rendszere persze korántsem számított újdonságnak. 1807-ben dolgozták ki, eredeti formájában a kiküldetési és költözködési költségek szabályozását szolgálta, rögzítette az egyes osztályoknak járó napidíj összegét, a postakocsi díjszabást, utóbb a vasúti vagy gőzhajó-jegyek térítését stb. Az egyazon osztályba tartozó tisztviselők a szolgálati utak alkalmával azonos napidíjat és költségtérítést kaptak, jóllehet fizetésük gyakran eltért egymástól.⁵ Az 1850-es évek elején a rendszert az

³ Közlöny 1849. május 16. és június 21.

⁴ Magyarországot illető Országos Kormánylap/Landes-Regierungsblatt für Königreich Ungarn 1853 119-121. Vö. Heindl, Waltraud: Bürokratie und Verwaltung im Österreichischen Neoabsolutismus. Österreichische Osthefte 1980/2, 231-265, főleg 254-257. Sashegyi, Oskar: *Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849-1860* (=Zur Kunde Südosteuropas II/7). Graz 1979, 88.

⁵ Az 1807-es dekrétum módosítását (bécsi értékben) ld.: Bestimmung der Diäten für sämtliche Dienst-Kategorien in der Königreiche Ungarn und dazu gehörigen Provinze. Wien, 1813. Vö. még Heindl, Waltraud: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis*

államapparátus számos újabb területére kiterjesztették. Abban is változás történt, hogy immár egy-egy igazgatási ágazat fizetési beosztását is a napidíjosztályok hierarchikus rendje szerint tették közzé, s ezzel a besorolás a napidíjon túl immár a hierarchiában betöltött helyet, a rangot is jelezte. A változás a megnevezésben is tükröződött: egyre inkább szinonimaként kezdték használni a napidíj- és a rangosztály elnevezést. A felosztás eltérő ideig maradt érvényben a birodalom két felében: Ausztriában az 1873-as illetményreformig állt fenn, míg Magyarországon csak 1893-ban tértek át a fizetési osztályok rendszerére.

Az illetmények alakulásában a következő lényeges csomópontnak a kiegyezés utáni évek számíthatnak, amikor a felgyorsult infláció miatt szükségessé vált a legalacsonyabb fizetések emelése. Első lépésként az 1870. évi költségvetésben pótlékot szavaztak meg a 800 forintnál alacsonyabb évi járandóságok kiegészítésére, ami 1816 pénzügyi és 146 minisztériumi kistisztviselő illetményét növelte 60–100 forint összegben. Ennek elfogadásakor a képviselőház határozatban hívta fel a kormányt a fizetési rendszer átfogó szabályozására, olyan javaslat kidolgozására, mely összhangba hozza a fizetéseket a hivatalok különböző fokozataival, a tisztviselőket állásuknak megfelelő díjazásban részesíti, az anyagi gondoktól mentesíti, s az államháztartást sem terheli túl.⁶ Egy tárcaközi bizottság alakult, melynek előterjesztését 1870. szeptember 6-án tárgyalta meg a minisztertanács. Az elfogadott határozat értelmében a tisztviselők fizetési minimumát vidéken 480, a fővárosban 540, a központi igazgatásnál pedig 600 forintban szabták meg, s ehhez viszonyítva az 1050 forintig terjedő kereseteket felemelték. A legalsó kategóriájú adótisztek fizetése például 315-ről 480 forintra emelkedett, az ugyanott szolgáló ellenőröké 525-ről 720-ra, a pénztárnokoké pedig 735-ről 900 forintra, igaz az előző évi pótléktól elestek. Egy másik intézkedéssel módosították a besorolási arányokat az azonos státuszok fizetési fokozatai között, ami különösen a pénzügyigazgatásban javította az előmenetelt és a keresetek színvonalát. Végül átfogóan szabályozták az illetményrendszer további elemét, a lakpénzeket. Ezen a téren lényegesen nagyobb volt a kormány mozgástere, mivel a lakpén-

1848. Wien-Köln-Graz, 1990. 175. Megner, Karl: *Beamte. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Aspekte des k. k. Beamtentums*. Wien² 1986, 32–33.

⁶ Képviselőházi Irományok 1869–1872. II. kötet 284, 335–336; III. kötet 100, 148–151. Képviselőházi Napló 1869–1872. VII. 183–185.

zek nem számítottak bele a nyugdíj-alapba, így az emelés kevésbé terhelte meg a költségvetést.

Korábban a lakás illetményeknek kétféle formája létezett: a magasabb besorolásúak a napidíjosztályhoz igazodó, de a gyakorlatban egy-egy osztályon belül is igen eltérő összegű díjazást kaptak, míg egyes alacsonyabb posztokon szolgáló tisztviselők természetbeni lakásra voltak jogosultak, amit többnyire a fizetés 10 %-nak megfelelő lakáspénzzel egyenlítették ki. Mindkettő egyre inkább elmaradt a tényleges lakhatási költségektől, melyek az 1860-as évek során meredeken emelkedtek. A minisztertanács az említett 1870. szeptember 6-i határozatával a lakpénzek százalékos kiszabását eltörölte, s a XII-V. rangosztályba sorolt tisztviselők számára új díjtételeket állapított meg Budapesten 150-800, vidéken 100-400 forint közötti összegben. A szolgáltnak szolgálati helytől függetlenül 60 ft szálláspénzt írtak elő. Egyúttal felszólították az összes minisztériumot, hogy az 1871. évi költségvetést a megemelt lakpénzekkel állítsák össze. Az egyes tárcák azután a juttatást számos olyan ágazatra is kiterjesztették, ahol korábban egyáltalán nem vagy csak kivételesen létezett a lakáspénz intézménye, például a horvátországi pénzügyigazgatás, a legtöbb vidéki bíróság vagy a postai és a távirdai alkalmazottak körére.⁷

Az illetmények további javítását a krónikus költségvetési deficit hosszú időre megakadályozta, s újabb intézkedésekre csak az 1880-as évek közepétől, az államháztartás egyensúlyának helyreállításával párhuzamosan kerülhetett sor. 1885-től kezdve a törvényhozás minden évben drágasági pótlékot szavazott meg a fővárosban élő s 1000 forintnál kisebb javadalmazású tisztviselőknek. 1885 szeptemberében a kormány egy vegyes bizottságot hozott létre azzal a feladattal, hogy készítsen javaslatot az illetmények szabályozása, az egyes igazgatási ágazatok között létező aránytalanságok megszüntetése s az alacsonyabb fizetések emelése tárgyában. A bizottság a fennálló állapotok számbavételével kezdte munkáját, minthogy az illetmények rendszere az idők folyamán szinte áttekinthetetlenül bonyolulttá vált. Amíg 1870-ben az V-től a XII-ig terjedő napidíjosztályokban 93 féle fizetést tartottak nyilván, ez a szám másfél évtized alatt 131-re nőtt. Egyazon napidíjosztályba tartozó állások között jókora eltérések mutatkoztak, a VIII-ban például 23 féle fizetés és 6 féle lakpénz volt rendszeresítve. Évekig tartó egyeztetés kezdődött, melynek során 1889 májusában új irányt adott egy kezdeményezés. A fővárosi tisztvi-

⁷ MOL K 27 – 1870. szeptember 6 – I. Vö.: Indokolás a pénzügyministerium 1871-ik évre előirányzott költségvetéséhez. Buda, 1870. 88-98, 104–105.

selő egyletek egy emlékiratot intéztek az országgyűléshez és a kormányhoz, melyben az illetmények fokozatos javításán túl az 1873-as osztrák fizetési rendszer hazai bevezetését sürgették.⁸ Az indítványt a bizottság is magáévá tette, majd a következő év nyarán ebben a szellemben terjesztette elő az illetményrendszer egyszerűsítésére s a járandóságok emelésére vonatkozó javaslatát a kormány elé. A tervezet legfontosabb alapelve, hogy az illetmények nagysága és a tisztviselő rangja között szoros összefüggést kell létre hozni. A rangok szerinti osztályozás a napidíj helyett a fizetésen alapuljon, az azonos rangú alkalmazottak azonos fizetést kapjanak. A szolgálati helyek eltéréseit, a különböző árviszonyok miatt szükséges differenciálást az egyéb juttatásokban, mindenekelőtt a lakáspénzekben kell érvényesíteni. A tervezet alapján elkészült törvényjavaslatot 1891. december 21-én nyújtották be az országgyűlésnek, amely hosszú viták után végül 1893 februárjában fogadta el.⁹

Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról szóló 1893. évi 4. tc. a tisztviselőket 11 fizetési osztályba sorolta be. Az I-IV. fizetési osztályokban (idetartoztak a politikai tisztviselők a miniszterelnöktől a helyettes államtitkárokig) a járandóságok változatlanok maradtak. Az V-VI osztályban 2-2, a VII-XI osztályban 3-3 fizetési fokozatot rendszeresítettek, a fizetés összegét az V-ben 5000 és 4000, a XI-ben 700-600-500 forintban állapították meg. Az altiszteket és a szolgákat nem sorolták osztályokba, számukra 3-3 fizetési fokozatot jelöltek ki 500-450-400, illetve 400-350-300 forint összegben. A lakáspénzek terén a korábbi felosztást, vagyis a főváros és a vidék megkülönböztetést kibővítették, és négy lakpénzosztályt hoztak létre. Az első lakpénzosztályba Budapest, Fiume és az országon kívüli állomáshelyek tartoztak, a többi kategóriát pedig az 1879:36. tc. által megszabott katonai lakbérosztályok figyelembe vételével alakították ki. A díjtételeket az első lakpénzosztályban 300-1000 forintig terjedtek, míg a másik három lakpénzosztály számára 70, 60, illetve 50 százalékos arányú összegeket állapítottak meg.¹⁰

Az emelés mértékéről összesített adatok állnak rendelkezésre. Eszerint az állami alkalmazottak illetményeire kifizetett 21 millió forintos költségvetési

⁸ Emlékirata a Budapesten fenálló nagyobb tisztviselő egyleteknek a magyar államtisztviselők fizetéseinek felemelése iránt. Budapest 1889. Vö. még Megner, Beamte 108–126.

⁹ Lakos János (szerk.): *A Szapáry- és a Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei*. Budapest 1999, 300, 585, 587, 614–616, 673–674, 697, 811, 853.

¹⁰ Képviseelőházi Irományok 1892–1897. I. kötet 11–148.

teher 2,8 millióval nőtt, ami 13 %-os növekedést jelent. Az V-VI. fizetési osztályban 7 %-kal javultak az illetmények, a VIII-IX osztályban átlagos értéket látni, míg a legnagyobb arányú emelkedés a VII, X és XI fizetési osztályra esett (14-16 %).¹¹ A törvény jelentősége abban állt, hogy az igazgatási ágak közti korábbi eltéréseket felszámolva, az államapparátus egészében egységesítette az illetményeket. S bár a fizetések nominális összege az idők folyamán még sokat változott, a fizetési osztályok rendszere s a hozzá kötődő rang- és presztízhierarchia hosszú távon, egészen a II. világháborúig fennmaradt.

A következő évek új fejleménye, hogy a gyorsuló infláció hatására megnőtt a tisztviselői szervezetek aktivitása. Közülük főleg a Magyar Állami Tisztviselők Országos Szövetsége érdemel figyelmet, amely 1896-ban alakult és a már létező szervezetektől eltérő célokat követett. Amíg a korábbi egyesületek kaszinó jellegű társaskörök vagy önszervező társulatok formájában működtek, addig a Szövetség az állami tisztviselők anyagi viszonyainak előmozdítását, a folyamatos érdekképviseletet állította tevékenysége középpontjába. Javaslatokat fogalmaztak meg a fizetések és az előmenetel javításáról, a nyugdíjszabályok módosításáról, tervezeteket készítve sürgették a szolgálati pragmatika megalkotását stb. Indítványaikról számos emlékiratot készítettek s adták át a kormányfőnek, a minisztereknek, az uralkodónak és a képviselőháznak. A szervezés csakhamar kilépett a fővárosi keretek közül, és sorra alakultak a vidéki városokban működő helyi bizottságok. 1901. szeptember 21-23-án háromezer fő részvételével Budapesten megtartották az állami tisztviselők első kongresszusát, melyen törekvéseiket egy memorandumban foglalták össze. A miniszterelnöknek átadott dokumentumban sürgették az 1600 koronás kezdő fizetés rögzítését, az 1898-as osztrák illetménytábla teljes körű átvételét. Az előmenetel javítására a 3-5 évenkénti kötelező előléptetést javasolták, valamint 5 %-os személyi pótlék rendszeresítését a VII-XI. fizetési osztály legmagasabb fokozatában. Végül megismételték a szolgálati pragmatikára és az 1885-ös nyugdíjtörvény módosítására vonatkozó korábbi javaslatukat.¹²

Ezzel párhuzamosan a pénzügyminisztériumban egy tárcaközi bizottság foglalkozott a fizetésrendezés kérdéseivel. 20-25 %-os emeléssel járó új fizetési táblát javasoltak, míg a legalsó XI. osztályban 1400 K kezdő fizetéssel 28-40 %-os emelést irányoztak elő. Az előmenetel javítása érdekében – az

¹¹ Képviselőházi Napló 1892–1897. VIII. kötet 462 (Wekerle Sándor).

¹² Csikvári Jákó: *A tisztviselői mozgalmak története (1867–1908)*. Budapest, 1909. 58–81.

addigi eljárás, az állások megüresedéséhez kötött anciennitás helyett – az időszakos vagy automatikus előléptetés bevezetését indítványozták: az V-VIII. fizetési osztályú tisztviselők öt, a IX-XI-beliak pedig négy év után lépjenek elő a magasabb fokozatba. Az utóbbiak esetében korpótlékot is szükségesnek tartottak, a 16. és a 20. szolgálati év után 200 K összegben. A tervezetet törvényjavaslattá formálták, melyet 1903. február 14-én nyújtott be a pénzügyminiszter a képviselőháznak. S bár pénzügyi bizottság megtárgyalta és számos módosítással elfogadta, a parlament elé mégsem került: megakadályozta az újonclétszám emelési javaslat miatt indított s a kormány bukásához vezető obstrukció.¹³

Csak fél év elteltével, már a Tisza-kormány idején került ismét napirendre a fizetésemelés. Az új miniszterelnök arra az álláspontra helyezkedett, hogy a rendezés nem korlátozódhat az állami alkalmazottakra, hanem a vármegyei személyzetre is ki kell terjeszteni. Az utóbbiak körében ezért megkezdődött az előkészítés, de az állami alkalmazottak viszonyainak javítását sem kívánták tovább halasztani. Átmeneti megoldásként az eredeti javaslat fokozatos bevezetését határozták el, s egy olyan törvényt fogadtattak el, amely felhatalmazza a kormányt, hogy a fizetésemelést rendeleti úton pótlékokkal léptesse életbe (1904:1. tc). A felhatalmazás alapján nyomban kiadták a vonatkozó rendeletet, amely az állami alkalmazottaknak visszamenő hatállyal, 1903 elejétől fizetés természetével bíró személyi pótlékot rendszeresít. Összegét a fizetési osztályban eltöltött szolgálati idő szerint állapították meg, de osztályonként csak egyszeri előléptetést irányoztak elő, vagyis a korábban tervezett magasabb fokozatokat nem töltötték be. A bevezetés idején elhagyott részeket két év múlva pótolták: a koalíciós kormány 1906. évi rendelete megnyitotta a magasabb fokozatokat az előléptetések előtt, s rendszeresítette a korpótlékot a IX-XI. fizetési osztályban a 16, illetve 20 évnél hosszabb szolgálati idővel rendelkezők számára.¹⁴ Ezzel főbb pontjaiban teljesült a fél évtizeddel korábban meghirdetett program, de elhúzódása miatt inkább csak mérsékelte, s nem megoldotta a folyamatos drágulásból fakadó feszültségeket.

A világháború kitöréséig még két alkalommal emelték az illetményeket. Elsőként a lakáspénzek 1908. évi új szabályozásával, ami 25-33 százalékos

¹³ Képviselőházi Irományok 1901-1906. XXV. kötet 1-294, XXVI. kötet 231-324.

¹⁴ Az 1904. január 31-i 530/1904 M.E. számú és az 1906. szeptember 22-i 4600/1906 M.E. számú rendeletek: Magyarországi rendeletek tára, 1904. Budapest 1904, 1-21, illetve Uo. (1906) 1117-1164.

emelést jelentett.¹⁵ A másik fizetésemelés 1912-ben történt, amikor az állami, a vármegyei és az államvasúti alkalmazottak részére családi pótlékot rendszeresítettek (1912:35 tc.). A juttatás 1-3 gyerek vagy saját jövedelemmel nem rendelkező más eltartott családtag után járt; a tisztviselők s a velük egy tekintet alá eső tanszemélyzet tagjai 200-400-600 K pótlékban részesültek, az egyéb alkalmazottak fele ekkora összegű fizetés-kiegészítést kaptak. A pótlékot az előbbi csoportnál a gyermek 21 éves koráig fizették, az utóbbiaknál a korhatárt 16 éves korban állapították meg, amelyet kiváló tanulmányi eredmény esetén 24 éves életkorig meg lehetett hosszabbítani. A juttatás nem terjedt ki az I-IV. fizetési osztály tagjaira, valamint a cselédek, napszámosok, munkások és munkásnők körére. A törvény előkészítésekor a jogosultság felmérésére 4859 pénzügyi tisztviselő és 650 hivatalszolga körében egy összeírást készítettek, amely érdekes adatokat tartalmaz a korabeli családszerkezetről. A tisztviselőknél 2366 fő (48,7%) volt gyermektelen, de közülük 710 személy legalább két más családtagot tartott el. 832 tisztviselő (17,1%) egy, 700 (14,4%) két, 961 személy (19,8%) pedig három vagy több gyermeket nevelt. Összességében 100 tisztviselőre 120 eltartott jutott, míg a hivatalszolgáknál ugyanez az érték 162.¹⁶

Az eddig elmondottaktól eltérő módon történt a megyei személyzet díjazása. A kiegyezés után a törvényhatóságok önkormányzatát ugyan helyreállították, de az alkalmazottak fizetését nem helyi forrásból, hanem az államtól kapott költségvetési keretből fedezték. Az összeget eleinte évről-évre szavazta meg a parlament, 1883-tól viszont törvény garantálta (1883:15. tc.). Az utóbbi jogszabály előkészítésekor a megyéket népességük, ügyforgalmuk és árviszonyaik szerint négy csoportba sorolták, s a törvényjavaslat indoklásában „tájékoztatásul” minta-költségvetéseket közöltek a hivatalszervezet létszámáról és az egyes posztok fizetéséről. Az ajánlásokat azután a helyi szabályrendeletek ültették át a gyakorlatba, s rögzítették a korábbinál egységesebb rendszert, melyben a különböző csoporthoz tartozó azonos posztok fizetése között mintegy egyharmados eltérés mutatkozott.¹⁷ 1893-ban az állami tiszt-

¹⁵ A lakáspénzek szabályozásáról és a tényleges lakásviszonyokról ld. egy korábbi írásomat: A dualizmus kori tisztviselők lakásviszonyainak történetéhez. In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére.* (szerk. Halmos Károly, Klement Judit, Pogány Ágnes, Tomka Béla). Budapest 2009, 181–191.

¹⁶ Képviselőházi Irományok 1910–1918. I. kötet 58-91, főleg 71–72, 89.

¹⁷ Képviselőházi Irományok 1881–1884. II. kötet 5–16; a minta-költségvetések: Uo. 17–528.

viselők fizetésrendezésével egyidejűleg a megyék költségvetési juttatását is felemelték, de előírták, hogy a 10%-os növelést elsősorban az 500 forintnál kisebb javadalmazású állásokra kell fordítani. Mivel az emelést nem tartották elegendőnek, ettől kezdve évről-évre néhány százalékkal megemelték a költségvetési keretet, s egyúttal lehetővé tették, hogy a megyék pótlódó kivetésével, a rendelkezésükre álló alapok felhasználásával maguk is hozzájáruljanak a fizetések javításához. Az egyes megyék anyagi erejében viszont jelentős eltérések voltak, így az illetmények között a korábbinál nagyobb aránytalanság alakult ki: az azonos állásban levő, de más-más (olykor szomszédos) megyében működő tisztviselők fizetése esetenként másfél-kétszeres mértékben tért el egymástól.

A gyorsuló infláció hatására s az állami alkalmazottak példáját követve a vármegyeiek is megkezdték saját szervezetük kiépítését. 1903. március 25-én a vármegyei tisztviselők küldöttei egy előkészítő értekezletet, egy hónap múlva pedig országos kongresszust tartottak s megalakították a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesületét. Törekvéseiket összefoglalva egy emlékiratot állítottak össze, melyet novemberben átadtak Tisza Istvánnak, az új miniszterelnöknek. A dokumentum olyan szabályozást sürgetett, amely a megyénkénti különbségeket felszámolva az illetményeket az egész országban egységesíti, s azonos elvekre épül, mint az állami alkalmazottak esetében.

Javaslatuk csakhamar valóra vált, s megszületett az 1904. évi 10. tc., amely a vármegyei alkalmazottak anyagi helyzetének javítását egységes rendezés keretében végezte el. A tisztviselőket besorolták az állami rendszerű fizetési osztályokba: az alispánok a VI, a többi megyei vezető a VII, a beosztott tisztviselők a VIII-X, a segéd- és kezelőszemélyzet tagjai a X-XI. osztályba kerültek, az altisztek és szolgák illetményét az államival azonos fizetési fokozatok szerint állapították meg. A megyei alkalmazásban álló 4200 tisztviselő, valamint 1500 altiszt és szolga fizetése, lakáspénze és előmenetele ettől kezdve megegyezett az államiakkal. Az intézkedés összesen 4,6 millió koronával növelte meg a költségvetés megfelelő keretét, ami átlagosan 33%-os növekedést jelentett. Az egyes megyék között – éppen a korábbi eltérések miatt – igen nagy volt a szóródás. A legkisebb, 6%-os emelésben Pest megye részesült, s további 6 esetben 10-20% között maradt az illetmények fedezetét szolgáló állami dotáció növekedése (Baranya, Brassó, Esztergom, Jász-Nagykun-Szolnok, Sopron, Temes, Tolna, Zemplén). A skála másik végén hat megye található, Árva, Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék, Nagyküküllő, Ugocsa ese-

tében 50% feletti mértékben nőtt a juttatás, s további 25 megye a 40-50% közötti sávba esett. Hasonló különbségek mutatkoztak az egyes állások tekintetében is: a legtöbb posztón 25-40%-kal nőttek az illetmények, de előfordult ennél lényegesen nagyobb emelés, a főügyészek fizetése például 66-87, a főorvosoké 53-70, a járási orvosoké pedig 82-110%-kal emelkedett.¹⁸

¹⁸ Képviselőházi Irományok 1901–1906. XXXI. kötet 81–136. Vö. Mazsu János: A szellemi foglalkozásúak jövedelmi viszonyainak alakulása a dualizmus időszakában. In: *Magyar Történelmi Tanulmányok XIII.* Debrecen, 1980. 5–57.; Foki Ibolya: Zala megye közigazgatása 1861–1910. In: Molnár András (szerk.): *Zala megye archontológiája 1138-2000.* Zalaegerszeg 2000, 120, 134, 157, 162.